

UDK 821.163.42.09

81.373.7

Stručni članak

Članak primljen: 21. travnja 2008.

Svetlana Filaković \*

## FRAZEOLOGIJA U DJELIMA IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ

**Sažetak:** U radu se istražuje frazeologija na početku 20. stoljeća, koju je Ivana Brlić-Mažuranić ugradila u svoja najpoznatija prozna djela. Frazeologija je proučavana, i kao lingvistička disciplina koja proučava frazeme, i kao tehnika izražavanja svojstvena navedenoj književnici. Proučen je strukturni i semantički aspekt frazema te zaključeno kako je autoričina frazeologija razgovornoga stila.

**Cljučne riječi:** Ivana Brlić-Mažuranić, frazeologija, frazem, razgovorni stil

## UVOD

Kada se o Ivani Brlić – Mažuranić pisalo u našoj literaturi, pozornost se posvećivala, uglavnom, interpretativnom pristupu njezinim književnim djelima, dok je pristup jeziku same autorice ostajao, pomalo, marginaliziran.<sup>1</sup> Upravo ta činjenica potaknula me da autoričinim najrelevantnijim književnim djelima pristupim s jezičnoga stajališta i u istima istražim i proučim frazeologiju s početka 20. stoljeća koju je autorica ugradila u svoj književni opus.

U frazemsku su analizu ušla književna djela namijenjena mlađim čitateljima,<sup>2</sup> kojima je autorica stekla afirmaciju, kako u našoj, tako i u europskoj dječjoj književnosti.

Rad obuhvaća tri veće cjeline. Prvi dio donosi biobibliografiju autorice i društveno-političke prilike u kojima je stvarala, drugi dio teorijski je pristup frazeologiji s posebnim osvrtom na značajke autoričine frazeologije, dok u završnom dijelu rada donosim mali frazeološki rječnik, to jest popis frazema<sup>3</sup> ilustriranih citatima iz prethodno navedenih književnih djela.

\* Svetlana Filaković, prof. hrvatskog jezika i književnosti

<sup>1</sup> Doprinos na tom području dali su Stjepan Babić studijom *Jezik Ivane Brlić – Mažuranić, za autentične tekstove hrvatskih pisaca*, u: "Jezik", br. 3, Zagreb, 1995 i Ljiljana Kolenić u svojoj povijesti hrvatske frazeologije *Riječi u svezama*, Matica hrvatska, Osijek, 2006.

<sup>2</sup> Frazeološka analiza obuhvatila je njezine zbirke bajki *Priče iz davnine* i *Basne i bajke*, dječje romane *Jaša Dalmatin*, *potkralj Gudžerata* i *Čudnovate zgođe šegrta Hlapića* te zbirku pripovijedaka *Male pripovijetke*

<sup>3</sup> Svi frazemi obrađeni su abecednim redom pod prvom riječi, tj. mehaničkim kriterijem. Više o tome vidjeti u: Lana Hudaček, Milica Mihaljević, *Frazeologija u općem rječniku*, u: "Filologija", br. 28, Zagreb, 1997.

U posljednje vrijeme velika se pozornost posvećuje frazeološkoj problematici i proučavanju frazeologije naših najvećih književnika.<sup>4</sup> Ovaj je rad pokušaj da se osvijetli još jedan aspekt stvaralaštva Ivane Brlić – Mažuranić i na taj način da skroman doprinos dijelu jezikoslovlja koji se bavi frazeološkom problematikom.

## FRAZEOLOGIJA I FRAZEM

### Frazeologija

Termin frazeologija (grč. *phrasis* 'izraz', *lógos* 'riječ, govor') ima dva značenja. Prvo se odnosi na *lingvističku disciplinu, dio lingvistike, u kojoj se proučavaju i opisuju frazemi ili frazeologizmi, to jest ustaljeni višечlani izrazi u jeziku koji se u govoru reproduciraju kao cjelina i kod kojih značenje nije zbroj značenja pojedinih sastavnica, dok drugo predstavlja način i tehniku izražavanja, odnosno strukturiranja teksta koji su svojstveni nekom piscu.*<sup>5</sup>

Zanimanje za predmet frazeologije javlja se još u srednjem vijeku kada se 1500. pojavila prva zbirka o neraščlanjivim svezama riječi (poslovice, uzrečice i veze riječi prenesenoga značenja zapisane u tekstovima raznih pisaca ili primjenjivane u latinskome i grčkome jeziku) Erazma Roterdamskoga. Njegov se primjer slijedi i u 16. stoljeću, u europskim se zemljama prikupljaju narodne uzrečice. Uskoro se u okviru znanosti o folkloru razvila i posebna disciplina pod imenom *paromiologija*, kojoj je zadatak bio da potiče na prikupljanje i objašnjavanje proverbija, narodnih poslovice i uzrečica – jezičnih jedinica koje danas ubrajamo u frazeme.<sup>6</sup>

No frazeologija, kao jedna od najmlađih lingvističkih disciplina, počela se razvijati iz leksikologije tek sredinom prošloga stoljeća, nakon 1947., kada je V. V. Vinogradov objavio svoj pionirski rad *Osnovni tipovi frazeoloških jedinica u ruskom jeziku*. Njen je razvoj, dakle, započeo na prostoru Sovjetskoga Saveza, ali se ubrzo proširila i na ostale slavenske zemlje, među njima i u Hrvatskoj, gdje se počela proučavati početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća. Razvoj frazeologije na našem području potaknula je Antica Menac, koja je uspješno primijenila rusku teoriju okupivši oko sebe grupu suradnika, uglavnom rusiste, koji su postali jezgra "Zagrebačke frazeološke škole".<sup>7</sup>

U frazeologiji se posljednjih desetljeća u svijetu i u nas postižu zanačajni rezultati: objavljuju se studije, članci, knjige koje se bave frazeološkom problematikom, a tiskaju se i frazeološki rječnici.

<sup>4</sup> Potrebno je ukazati na radove Antice Menac, *Frazeologija Hektorovićeve Ribanja i ribarskog prigovaranja*, Senjsko muzejsko društvo Senj – Gradski muzej Senj, 1991., *Frazeologija Mažuranićeve Smrti Smail- age Čengića*, u: "Forum", br. 1 - 2, 1992., Antice Menac i Milana Moguša, *Frazeologija Gundulićeve Osmana*, u: "Forum", br. 7-8, 1989., Bernardine Petrović, *O frazeologiji Josipa Kozarca*, u: "Riječ", br. 1-3, 1997., te iscrpno proučenu frazeologiju starih književnika u knjigama Ljiljane Kolenić *Riječ o riječima*, Matica hrvatska, Osijek, 1998. i *Riječi u svezama*, Matica hrvatska, Osijek, 2006.

<sup>5</sup> *Hrvatska enciklopedija 4, Fr – Ht*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2002., str. 43.

<sup>6</sup> Vidjeti u: Josip Matešić, *O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku*, u: "Filologija", br. 8, Zagreb, 1978.

<sup>7</sup> Željka Fink – Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF press, Zagreb, 2002., str. 5.

*Frazeologija je više od ostalih jezičnih područja povezana s tradicijom, poviješću i kulturom nekog naroda<sup>8</sup> jer njene jedinice frazemi, povezani su s društvenim kontekstom tako što odražavaju stvari koje imenuju: prirodu, čovjeka, njegov život, običaje, institucije, čovjekov osjećajni život, način na koji koncipira svijet i svoje bližnje itd.,<sup>9</sup> što znači da frazeologija obuhvaća i područje vanjskoga funkcioniranja jezika, a frazeologizmi su ono što na poseban način oblikuje i odlikuje jezik.<sup>10</sup>*

### Frazem

Pojedine se riječi povezuju s drugim riječima stvarajući pritom sveze riječi, koje se prema značenju dijele na *slobodne* i *frazeološke*. U *slobodnim* vezama svaka sastavnica zadržava svoje značenje pa značenje cijele sveze predstavlja zbroj, odnosno kombinaciju tih pojedinačnih značenja (npr. puče glas 'ostati bez glasa'), dok u *frazeološkim* vezama dolazi do promjene, odnosno gubitka značenja svih ili nekih sastavnica (bar jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica,<sup>11</sup> a one se rabe i reproduciraju u gotovu obliku (npr. puče glas 'pronijela se vijest').

Frazeološke sveze u literaturi poznatije su kao *frazeologizmi* ili *frazemi*. U uporabi su oba naziva; frazeologizam se dobro uklapa u tvorbu: frazeologija, frazeolog, frazeološki, a frazem je nastao analogijom prema nazivima drugih lingvističkih jedinica poput: fonema, morfema, leksema, semema, i češće se rabi u znanstvenoj literaturi.

Frazemi se definiraju kao *ustaljene sveze riječi koje se upotrebljavaju u gotovu obliku, ne stvaraju se u tijeku govornoga procesa, i kod njih je bar jedna sastavnica promijenila značenje, tako da značenje frazema ne odgovara zbroju značenja njegovih sastavnica<sup>12</sup>* ili kao *jedinice jezika značenjskoga karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornome aktu, raspolažući pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičkim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici.<sup>13</sup>*

Iz navedenih definicija proistječe da su za frazem značajni:

- reproduciranje – frazem se pojavljuje u gotovu obliku, kao čvrsta sveza riječi ustaljena u jeziku dugom uporabom,
- formalno ustrojstvo – frazem je neraščlanjiv skup riječi,
- uklapanje u kontekst – frazem se u rečenici pojavljuje kao njen sastavni dio,

<sup>8</sup> Maja Turk, *Naznake o podrijetlu frazema*, u: "Fluminensia", br. 1-2, Rijeka, 1994., str. 38.

<sup>9</sup> Nada Vajs, Vesna Zečević, *Frazeologija u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, u: "Filologija", br. 22 – 23, 1994., str. 175.

<sup>10</sup> Aleksandar Paunov, *Frazeologizam*, u: "Jezik", br. 2 –3, Zagreb, 1971./72., str. 92.

<sup>11</sup> Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Knjigva, Zagreb, 2007., str. 9.

<sup>12</sup> A. Menac, Ž. Fink – Arsovski, R. Venturin, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 6.

<sup>13</sup> Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982., str. VI.

- idiomatičnost – značenje frazema ne proizlazi iz zbroja značenja njegovih članova jer su neki ili svi članovi doživjeli semantičku preobrazbu.<sup>14</sup>

S obzirom na proveden stupanj semantičke preobrazbe razlikujemo frazeme u užem smislu (*izričaji*) i frazeme u širem smislu (*lokucije*).

*Frazemi u užem smislu neslobodni su sklopovi riječi čiji dijelovi često pokazuju veći ili manji stupanj desamentizacije* (desamentizacija može biti: *potpuna*, ako sve sastavnice frazema dožive semantičku preobliku ili *djelomična*, ako samo dio sastavnica izgubi svoje prvotno leksičko značenje, op. S. F.), *a frazemi u širem smislu sklopovi su riječi u kojih desamentizacija dijelova nije provedena u potpunosti (značenje takvih ustaljenih sveza proizlazi iz uzajamne uvjetovanosti značenja njezinih sastavnica i u konkretnom se jeziku upotrebljava baš takva sveza)*<sup>15</sup> *pa obuhvaćaju i izraze u procesu frazeologizacije i slobodne izraze*,<sup>16</sup> to su najčešće različiti termini, krilatice i književni citati.

Izraz *puče glas* ne znači da je netko ostao bez glasa, naime, obje njegove sastavnice doživjele su značenjsku preobrazbu tako da taj izraz možemo smatrati frazemom u užem smislu sa značenjem 'pronijela se vijest'. Manji stupanj preobrazbe značenja doživio je izraz *bijeli dan* 'svijetao dan poslije zore' pa ga ubrajamo u frazeme u širem smislu, upravo zbog okamenjene strukture i uporabe baš u tom obliku.

Pored ovih, neki frazeolozi navode još neke značajke frazema, poput: metaforičnosti, neprobojnosti, emocionalnosti, nacionalnoga karaktera, nepredvidivosti i sl., *no neke se od njih vezuju za pripadnost određenim stilovima pa je u tome njihova specifična uloga*.<sup>17</sup> Stoga, iako su te značajke u frazeologiji česte, one ipak nisu obvezne.

## Strukturalni aspekt frazema

### A) Klasifikacija frazema

Govoreći o opsegu frazema neki lingvisti spominju dva: skup riječi i rečenicu, a neki tri tipa frazeoloških jedinica: fonetska riječ, skup riječi i rečenica.

1. fonetska riječ – predstavlja strukturu koju čini jedna samostalna riječ na koju se naslanjaju enklitike i proklitike, a zajedno čine jednu akcenatsku cjelinu. Tip fonetske riječi sporan je za neke frazeologe,<sup>18</sup> no Željka Fink smatra da su oni dio frazeologije jer imaju sve osobine frazema: *imaju stalan i jedino moguć leksički sastav, ne stvaraju se u govornom procesu i kao cjelina se uključuju u kontekst*,

<sup>14</sup> Isto, str. VI.

Antica Menac, *Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika*, u: "Filologija", br. 22- 23, Zagreb, 1994., str. 161.

<sup>15</sup> Nada Vajs, Vesna Zečević, *Frazeologija u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika*, u: "Filologija", br. 22 – 23, Zagreb, 1994., str. 176.

<sup>16</sup> Bernardina Petrović, *O frazeologiji Josipa Kozarca*, u: "Riječ", br. 1-3, Rijeka, 1997., str. 89.

<sup>17</sup> Antica Menac, *Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika*, u: "Filologija", br. 22- 23, Zagreb, 1994., str. 161.

<sup>18</sup> Josip Matešić ne bilježi ih u svom frazeološkom *Rječniku*, jer smatra da se frazem mora sastojati od najmanje dviju punoznačnih riječi (frazemski tip fonetske riječi u svom sastavu ima samo jednu punoznačnicu)

imaju čvrstu strukturu (...) njihove su komponente ili djelomično ili potpuno desemantizirane, a sve ih to čini dijelom uže frazeologije.<sup>19</sup> Takvi su sljedeći primjeri: *bez riječi, na mahove, preko volje, za čas*

2. skup riječi – najčešći je oblik u kojem se frazemi javljaju, a predstavlja vezu dviju ili više samostalnih riječi uz pomoćne riječi ili bez njih.<sup>20</sup> Frazemi skupovi riječi nesamostalne su jedinice koje ne mogu prenositi potpunu obavijest, a u rečenici se javljaju kao različiti rečenični članovi. U literaturi ih nazivaju i frazemskim sintagmama.<sup>21</sup> S obzirom na morfološko – sintaktički kriterij, razlikuju se: imenički, pridjevski, priloški i glagolski frazemi.<sup>22</sup>
  - 2.1. imenički frazemi – sastoje se od imenice kao središnje punoznačnice kojoj su dodani pridjev ili imenica.
    - a) pridjev + imenica  
*bijeli dan, bijeli svijet, crne misli, daleki svijet, gola istina, neslana šala, ovaj svijet, pravi čas, široko more, živa istina, živa riječ*
    - b) imenica + prijedložni imenički atribut  
*čudo nad čudesima, čudo od čovjeka, junak na jeziku, krov nad glavom*
    - c) imenica + imenica  
*anđeo čuvar*
    - d) imenica + veznik + imenica  
*bijeda i nevolja*
  - 2.2. pridjevski frazemi – sastoje se od veze dvaju pridjeva, pridjeva i prijedložnoga padežnoga izraza ili je riječ o poredbenoj strukturi, a kao središnja punoznačnica dolazi pridjev, koji u rečenici ima ulogu atributa.
    - a) pridjev + veznik + pridjev  
*jedan te isti*
    - b) pridjev + prijedlog + imenica  
*škrt na riječima*
    - c) pridjev + kao + imenica  
*crn kao gavran, crn kao krtica, lak kao ptica, ravan kao svijeća, tvrd kao kamen, zdrav kao dren, žut kao limun*
  - 2.3. priloški frazemi – u rečenici imaju ulogu priložne oznake, a kao središnja punoznačnica u njihovoj strukturi najčešće je imenica, koja se uvijek pojavljuje u zadanom obliku.
    - a) prijedlog + pridjevski atribut + imenica  
*do posljednjeg daha, na prvi pogled, na sve strane, iz petnih žila, iz svih sila, po miloj volji, pod kapom nebeskom, pod stare dane, pod svaku cijenu, pod vedrim*

<sup>19</sup> Željka Fink, *Tipovi frazema – fonetskih riječi*, u: "Riječki filološki dani", br. 3, Rijeka, 2000., str. 94.-95.

<sup>20</sup> Antica Menac, *Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije*, u: "Filologija", br. 8, Zagreb, 1978., str. 221.

<sup>21</sup> Ljiljana Kolenić, *Riječ o riječima*, Matica hrvatska, Osijek, 1998., str. 78.

<sup>22</sup> Prema: Jasna Melvinger, *Leksikologija*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1984., str. 90.

- nebom, u jedan glas, u jedan tren, u dva koraka, u dobar čas, u pô glasa, u sav glas, u tili čas, u isti mah*
- b) pridjev + imenica  
*čudo božje, mirne duše, sav svijet, sto puta, sva sila, uzdignute glave*
- c) veznik + prijedlog + pridjev + imenica  
*i po stoti put, ni za živu glavu*
- d) imenica + prijedlog + imenica  
*dan na dan, dan za danom, licem u lice, rame uz rame, riječ po riječ, s noge na nogu*
- e) prijedlog + imenica + prijedlog + imenica  
*iz dana u dan, od časa do časa, od glave do pete, od zore do mraka*
- f) imenica + veznik + imenica  
*dan i noć*
- g) prilog + prilog  
*amo tamo, brže – bolje, danas sutra, malo pomalo, ovamo onamo, ovdje ondje*
- h) [veznik] + prilog + veznik + prilog  
*jasno i glasno, lijevo i desno, tu i tamo, uzduž i poprijeko, veliko i malo; i staro i mlado, ni pet ni šest, ni živ ni mrtav*
- i) kao + imenica + prijedlog + pridjev + imenica  
*kao grom iz vedra neba*

2.4. glagolski frazemi – najčešći je strukturni oblik frazema koji u rečenici ima ulogu predikata. Raznovrsne su strukture, a glagolska središnja punoznačnica može dolaziti s imeničkim, pridjevskim i adverbijalnim proširkom, ali dodatak joj može biti i drugi glagol.

2.4.1. imenička osnovna komponenta:

- a) sama imenica  
*čudom se čuditi, dići glas, dozvati se pameti, dopasti čijih ruku, gutati koga očima, izgubiti glavu, igrati se glavom, igra komu srce, izdaje koga snaga, izgubiti pamet, ispustiti dušu, kratiti komu vrijeme, krojiti pravdu, lišiti koga glave, naučiti koga pameti, nuditi komu ruku, oštinu koga pogledom, oboriti glavu, puši se komu glava, puče glas, polomiti komu kosti, proigrati sreću, prevariti zoru, steže se komu srce, stisnuti zube, sijevati očima, šenuti pameću, zaboli koga srce*
- b) imenica proširena pridjevom  
*biti tvrde glave, biti dobra srca, biti tvrda srca, dati tvrdvu vjeru*
- c) imenica proširena prijedložnim padežnim izrazom  
*biti na visini, biti komu na ruci, biti kao stvoren za koga/što, biti komu na srcu, briznuti u plač, biti na kocki, dozvati koga k pameti, držati koga u zaptu, dati se na put, gledati smrti u oči, hvatati se za glavu, izbrisati što iz pameti, krstiti se od čuda, kazivati u pero, mutiti se komu pred očima, maknuti koga sa svijeta, ne biti od jučer, ne puštati koga s oka, ne vjerovati svojim očima/ušima, oprostiti se sa životom, osoviti se na noge, pokisnuti do kostiju, pasti komu na pamet, pasti komu u naručje, polaziti*

*za rukom, pogledati koga u čudu, prozepsti do kostiju, primiti za šalu, poći u svijet, pogledati što na svoje oči, pucati od smijeha, reći po duši, raditi komu o glavi, sastaviti koga s crnom zemljom, svisnuti od jada, smijati se ispod brka, smijati se od srca, sići s uma, ući čemu u trag, uhvatiti se u koštac, utuviti sebi u glavu, ujesti koga za srce, ugristi se za jezik, vidjeti na svoje oči, zapeti komu za oko*

d) imenički parovi riječi

*živjeti u slasti i lasti, braniti se rukama i nogama*

e) glagol + kao + imenica

*lagati kao pseto, padati kao kiša, penjati se kao mačka, poletjeti kao strijela*

2.4.2. pridjevska osnovna komponenta:

glagol + kao + pridjev + [imenica]

*plakati kao ljuta godina, planuti kao živa vatra, stajati kao ukopan, stajati kao okamenjen*

2.4.3. priložna osnovna komponenta:

par priloga s veznikom

*dijeliti s kim dobro i zlo*

2.4.4. druga glagolska komponenta:

kombinacija s modalnim glagolom

*glava je komu u torbi, nije šala*

3. rečenica – predstavlja takvu strukturu u kojoj frazem po obliku odgovara cijeloj rečenici, koja može biti prosta ili proširena. *Frazemi rečenice služe za samostalno prenošenje potpune obavijesti.*<sup>23</sup> Takvi su: *bilo kako bilo, Bog te pita gdje/kuda, čekati koga/što kao ozebao sunce, kako je koga Bog stvorio, preporučiti svoju dušu Bogu, što bi dlanom o dlan udario, što bi okom trepnuo, što Bog dade*

S obzirom na sintaksnu vezu dijele se na frazeme:

- a) zavisnog tipa – pri čemu se frazemi vezuju kongruencijom: *bijeli svijet, gola istina, iz petnih žila, pod kapom nebeskom* i sl., ili glagolskom rekcijom: *briznuti u plač, izgubiti glavu, gledati smrti u oči, prevariti zoru, proigrati sreću* i sl.
- b) nezavisnog tipa – u kojima sastavnice nisu u zavisnom odnosu, poput: *dan i noć, jasno i glasno, lijevo i desno, tu i tamo, uzduž i poprijeko, veliko i malo* i sl.

<sup>23</sup> Bernardina Petrović, *O frazeologiji Josipa Kozarca*, u: "Riječ", br. 1 – 3, Rijeka, 1997., str. 90.

## B) Frazemske inačice

Iako je struktura frazema *u pravilu veoma čvrsta*,<sup>24</sup> valja upozoriti da postoje varijante (inačice) istog frazema, a to znači da se ponekad jedna riječ u frazemu može zamijeniti drugom,<sup>25</sup> pri čemu riječi moraju biti iste vrste.

Frazemske inačice mogu biti:

### a) morfološke:

*Odavna se širili glasovi o sili i moći sultana gudžeratskog...*

(Jaša Dalmatin, str. 48.)

*Baš kad su žene došle do šatora da kupuju košare, dogodi se nešta takva, da su svi, koji su tamo stajali htjeli **popucati od smijeha**.*

(Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 78.)

U prvom primjeru dolazi do razlike u gramatičkom broju, umjesto jednine *širi se glas* 'priča se', frazemska inačica ima oblik gramatičke množine; dok u drugom primjeru dolazi do razlike u glagolskom vidu, umjesto nesvršenoga oblika *pucati od smijeha* 'grohotom se smijati', frazemska inačica dolazi u svršenome obliku.

### b) tvorbene:

*Legoše oni, napiše se mlijeka **do mile voljice**, pa onda veseli rekoše...*

(Priče is davnine, str. 146.)

*Jaša je **od najmanjih nogu** ljubio brodove... (Jaša Dalmatin, str. 8.)*

Frazem *do mile volje* 'koliko tko želi' u prvom primjeru dolazi u inačici u kojoj je jedna sastavnica frazema zamijenjena umanjenicom; a u drugom primjeru frazem *od malih nogu* 'od djetinjstva' pridjevska je sastavnica stupnjevana.

### c) leksičke:

Leksičke su inačice najbrojnije, a uglavnom se zamjenjuju sinonimne ili značenjski bliske riječi.

*Vidi se po njima, **konac joj je blizu**. (Basne i bajke, str. 72.)*

*Odmah **zagriže u gorku jabuku**, te upita Selima pošto bi mu prodao dječaka Dalmatina. (Jaša Dalmatin, str. 50.)*

*... samo prave radosti nema jer mlada i carević **glave ovjesili**, pa sve nekud sumorno izlaze. (Basne i bajke, str. 46.)*

U navedenim primjerima javljaju se leksičke inačice sljedećih frazema: *blizu je kome kraj* 'biti na samrti', *zagristi u kiselu jabuku* 'prihvatiti se neugodna posla' i *oboriti glavu* 'snužđiti se'.

#### 2.1.1. Semantički aspekt frazema

<sup>24</sup> Antica Menac, "Jezik", br.1, Zagreb, 1970./71., str.1.

<sup>25</sup> Ljiljana Kolenić, *Riječ o riječima*, Matica hrvatska, Osijek, 1998., str. 81.



## A) Ekspresivno - stilistička obilježja frazema

Frazemi, kao jezične jedinice, mogu imati *denotativno*, osnovno značenje i *konotativno*, ekspresivno značenje. Denotativno je značenje *neutralno i obavijesno, neovisno o odnosu govornika prema predmetu i pojavama iz izvanjezične zbilje i uvjetima u kojima se govorni čin ostvaruje*, dok se konotativnim značenjem *ostvaruje emocionalna (i ekspresivna) jezična funkcija, jer pri označavanju predmeta i pojava izražavaju se različite emocije govornika, kao što su odobravanje, neslaganje, ublažavanje, preuveličavanje, ironija, nepovjerenje, humor i dr.*<sup>26</sup> Kada govorimo o frazemima i njihovim ekspresivno – stilističkim obilježjima, posebno je uočiti da su frazemi i *značenjske jedinice čija je uporaba više ili manje određena okvirima pojedinog jezičnog stila.*<sup>27</sup>

Imajući to na umu, frazemi se mogu podijeliti na tri velike skupine: stilistički neutralne, knjiške i razgovorne frazeme.

1. Stilistički neutralni frazemi su frazemi s “nultom” stilističkom karakteristikom koji imenuju pojave i odnose bez unošenja posebne stilističke boje, a upotrebljeni u standardnom jeziku *neće se osobito zamijetiti njihovo postojanje i najčešće će ostati kao dio neutralnog koda.*<sup>28</sup> Stilistički su neutralni frazemi:

*bijeli dan, biti na visini, daleki svijet, danas sutra, dati se na put, dići glas, gola istina, i staro i mlado, izdaje koga snaga, izgubiti glavu, krov nad glavom, licem u lice, na prvi pogled, pod stare dane, pod vedrim nebom, pravi čas, proigrati sreću, u jedan tren, ući čemu u trag...*

2. Knjiški frazemi pojavljuju se isključivo u pisanim govornim oblicima, ton im je svečan, patetičan i poetičan, a karakterizira ih i povišena ekspresivnost, koja se *dodaje osnovnom značenju da bi se dodao element subjektivnosti i pojačao doživljaj.*<sup>29</sup>

Značenju ublažavanja možemo pridružiti sljedeće frazeme:

*ispustiti dušu (umrijeti), izgubiti pamet (poludjeti), lišiti koga glave (ubiti koga) maknutu koga sa svijeta (ubiti koga), oprostiti se sa životom (umrijeti)*

Veliku bol / radost značenjski donose frazemi:

*briznuti u plač (gorko zaplakati), igra komu srce (osjećati veliku radost), smijati se od srca (iskreno se smijati), steže se komu srce (osjetiti veliku duševnu bol), zaboli koga srce (teško je komu)*

Iznenadenost ilustriraju frazemi poput:

*čudo božje, čudo nad čudesima (veliko čudo; neobično), krstiti se od čuda (jako se čuditi), stajati kao okamenjen (biti zaprepasten)*

Ljutnja je iskazana frazemima:

*planuti kao živa vatra, svisnuti od jada (jako se ljutiti)*

<sup>26</sup> Bernardina Petrović, *O frazeologiji Josipa Kozarca*, u: “Riječ”, br. 1-3, Rijeka, 1997., str. 91.

<sup>27</sup> Željka Brlobaš, Marijana Horvat, *Frazemi u prozi u trapericama*, u: “Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku: Jezična norma i varijeteti”, Zagreb – Rijeka, 1998., str. 79.

<sup>28</sup> Isto, str. 80.

<sup>29</sup> Antica Menac, *Pitanja stilističke klasifikacije u općim i frazeološkim rječnicima*, u: “Filologija”, br. 30 – 31, Zagreb, 1998., str. 263.

Ironija je iskazana frazemom *smijati se ispod brka (podmuklo se smijati)*

3. Razgovorni frazemi imaju posebnu ekspresivnu vrijednost, vrlo su slikoviti, u govor unose *nijansu neobveznosti, jednostavnosti i spontanosti*,<sup>30</sup> a s obzirom na to da dolaze iz razgovornoga jezika, smatra se da pripadaju niskom stilu. Takvi su frazemi:

*biti komu na ruci, crn kao gavran, iz dana u dan, junak na jeziku, kratiti komu vrijeme, lagati kao pseto, malo pomalo, ne biti od jučer, neslana šala, od glave do pete, ošinuti koga pogledom, pasti komu na pamet, po miloj volji, poći u svijet, prozepsti do kostiju, preko volje, puče glas, puši se komu glava, riječ po riječ, sav svijet, stisnuti zube, šenuti pameću, u isti mah, utuviti sebi u glavu, uzduž i poprijeko, zdrav kao dren...*

Razgovorni frazemi najbrojniji su u djelima Ivane Brlić – Mažuranić, a objasniti to možemo činjenicom da su njezina djela namijenjena djeci pa je autorica pri njihovu izboru morala voditi računa o tome da budu poznati i razumljivi čitateljima.

#### B) Frazemska sinonimija i antonimija

Govoreći o značenjskim odnosima među frazemima, možemo govoriti o frazemskoj sinonimiji i frazemskoj antonimiji.

##### 1. Frazemska sinonimija

Pod frazemskom sinonimijom podrazumijeva se *podudaranje bitnih semantičkih obilježja dvaju ili više frazema različitoga leksičkoag sastava (...), a u jeziku nastaju iz potrebe da se konstrukcija s oslabljenom, "izbijedelom" ekspresivnošću zamijeni novom, čija će ekspresivnost biti svježija, jače izražena*.<sup>31</sup>

Sljedeći primjeri sinonimni su frazemi sa značenjem:

'ubiti koga': *lišiti koga glave, maknuti koga sa svijeta, sastaviti koga s crnom zemljom;*

'poludjeti': *izgubiti pamet, sići s uma, šenuti pameću;*

'vrlo brzo': *u jedan tren, u dva koraka, u tili čas;*

'neprekidno': *dan na dan, dan za danom, iz dana u dan, dan i noć*

##### 2. Frazemska antonimija

Značenja dvaju frazema mogu se odnositi na suprotna svojstva, osobine ili pojave. Takav značenjski odnos između frazema naziva se frazemska antonimija.<sup>32</sup> Frazemski antonimi sljedeći su primjeri:

*biti dobra srca* 'velikodušan' i *biti tvrda srca* 'bezosjećajan'

*briznuti u plač* 'jako zaplakati' i *smijati se od srca* 'grohotom se smijati'

*zaboli koga srce* 'osjećati veliku duševnu bol' i

*igra komu srce* 'osjećati veliku radost'

*plakati kao ljuta godina* 'jako plakati' i *pucati od smijeha* 'jako se smijati'

<sup>30</sup> Isto, str. 81.

<sup>31</sup> Jasna Melvinger, *Leksikologija*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1984., str. 107.

<sup>32</sup> Marko Samardžija, *Hrvatski jezik IV*, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 96.

## ZNAČAJKE FRAZELOGIJE IVANE-BRLIĆ MAŽURANIĆ

Do sada je bilo riječi o frazeologiji kao jezičnoj disciplini koja proučava frazeme, no treba predstaviti i drugo značenje tog termina koji se odnosi na način izražavanja svojstven nekom piscu, u ovom slučaju o Ivani Brlić-Mažuranić. U svezi s tim upozorit ću na značajke autoričina jezika i stila.

O jeziku Ivane Brlić-Mažuranić puno se pisalo i govorilo, a njezin je jezik uvijek doživljavao samo pohvale. Tako je i A. G. Matoš ustvrdio da *sav čar njenog pričanja dolazi otud što ona savršenim naivnim stilom priča*<sup>33</sup>, a Stijepko Težak nazvao ju je *virtuozom naše riječi*.<sup>34</sup> Kritičari su o autoričinu jeziku isticali njegovu jednostavnost, leksičko bogatstvo, slikovitost, sentencioznost, skladan ritam postignut različitim stilskim sredstvima: ponavljanjem, poredbama, izborom i poretkom riječi. Uporabom frazema autorica unosi živost u svoje pripovijedanje<sup>35</sup> tako da se s razlogom može potvrditi da je njezin jezik pisan za sva vremena<sup>36</sup> te da će uvijek sjati velikim sjajem.

Istaknuto je već kako je autoričina frazeologija razgovornoga stila, kojemu je svojstvena česta uporaba sljedećih frazemskih struktura:

### Poredbena frazeologija

Iz stilskih figura metafore i usporedbe razvili su se mnogi frazemi. Izraz je prestao biti metaforom kad ga je kao čvrstu svezu riječi počela upotrebljavati šira jezična zajednica, a poredbom kada je gubljenjem jednoga ili obaju članova usporedbe (*comparatium*, komponenta koja se uspoređuje i *tertium comparationis*, komponenta s kojom se uspoređuje) nestala mogućnost uspoređivanja, to jest logična poredbena relacija.

Značenjski poredbeni frazemi *izražavaju intenzitet u tertium comparationis sadržajnog svojstva, stanja ili radnje*.<sup>37</sup>

Razlikujemo nekoliko tipova poredbenih frazema u djelima Ivane Brlić – Mažuranić:

- glagolski tip: *lagati kao pseto, padati kao kiša, penjati se kao mačka, plakati kao ljuta godina, planuti kao živa vatra, poletjeti kao strijela, stajati kao ukopan, stajati kao okamenjen*
- pridjevski tip: *crn kao gavran, crn kao krtica, lak kao ptica, ravan kao svijeća, tvrd kao kamen, zdrav kao dren, žut kao limun*
- multi tip:<sup>38</sup> *kao grom iz vedra neba*

<sup>33</sup> Stijepan Babić, *jezik Ivane Brlić-Mažuranić, za autentične tekstove hrvatskih pisaca*, u: „Jezik“, br.3, Zagreb, 1995, str. 69.

<sup>34</sup> Isto, str. 70.

<sup>35</sup> Više vidjeti u: Ljiljana Kolenić, *Riječi u svezama, povijest hrvatske frazeologije*, Matica hrvatska, Osijek, 2006.

<sup>36</sup> Stijepan Babić, *jezik Ivane Brlić-Mažuranić, za autentične tekstove hrvatskih pisaca*, u: „Jezik“, br.3, Zagreb, 1995, str. 71.

<sup>37</sup> Josip Matešić, *O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku*, u: “Filologija”, br. 8, Zagreb, 1978, str. 212.

<sup>38</sup> U strukturi poredbenog frazema ovog tipa izostaje komponenta koja se uspoređuje

### Tautološke frazeosheme

Kada se sastavnica izričaja zamijeni drugom riječi iste vrste i oblika, dobivaju se nizovi iste strukture za koje su se u literaturi primjenjivali nazivi poput *frazeologizirane konstrukcije*, *sintaktički frazeologizmi*, *tipološke frazeologizirane tvorbe* i *frazeosheme*.<sup>39</sup> U takvim izričajima nije došlo do desemantizacije, ali sama njihova struktura kao da se frazeologizirala – takve sheme ustaljenoga su oblika i to je ono što ih približava i svrstava *na granicu frazeologije*.<sup>40</sup> Prema riječi koja se ponavlja razlikujemo:

- imeničke frazeosheme: *dan na dan, dan za danom, iz dana u dan, licem u lice, od časa do časa, rame uz rame, riječ po riječ, s noge na nogu*
- glagolske frazeosheme: *bilo kako bilo*
- priložne frazeosheme: *malo pomalo*

### Frazeologija s numeričkim članom

Frazemi u svojem sastavu mogu imati i numerički član, a njega može predstavljati samo ograničeni dio glavnih i rednih brojeva.

Najfrekventniji je broj jedan, koji se javlja i kao glavni i kao redni broj, u primjerima: *jedan te isti, na prvi pogled, u jedan glas, u jedan tren*.

Slijedi broj sto, također prisutan i kao glavni i kao redni broj, s dva pronađena primjera: *sto puta, i po stoti put*.

Brojevi dva i četiri javljaju se samo u jednom primjeru, i to samo u obliku glavnoga broja: *u dva koraka, na sve četiri strane*, a subordinirani i koordinirani tip numeričke sveze javlja se u primjeru *ni pet ni šest*.

*Očito je da brojevi i numerički iskazi dobivaju u suvremenom životu, tj. u jeziku koji ga odražava sve veću proširenost.*<sup>41</sup>

### Crno – bijela frazeologija

*Boje su važan i nezaobilazan element čovjekove percepcije izvanjezične stvarnosti i ne čudi činjenica da igraju zapažanu ulogu u jeziku kao odrazu te stvarnosti,*<sup>42</sup> posebice u frazeologiji.

Najbrojniji su frazemi koji u svojem sastavu imaju crnu i bijelu boju, a to su *boje koje unose u jezik najviše simbolike kao dva suprotna pola vrijednosne ljestvice.*<sup>43</sup>

Crnu boju povezujemo s pesimizmom, tugom, nesrećom, tj. sa zlom. Ona je u Brlićkinjoj frazeologiji zastupljena sljedećim primjerima:

*crne misli, crn kao gavran, crn kao krtica, sastaviti koga s crnom zemljom*

<sup>39</sup> O frazeoshemama više vidjeti u: Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Knjigva, Zagreb, 2007.

<sup>40</sup> Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Knjigva, Zagreb, 2007., str. 66.

<sup>41</sup> Radomir Venturin, *Neke zapažanja o frazeologiji s numeričkim članom*, u: *Iz frazeološke problematike*, urednica: Antica Menac, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1980., str. 80.

<sup>42</sup> Anita Hrnjak, *Crno – bijeli svijet frazeologije*, u: "Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku", Zagreb – Rijeka, 2002., str. 203.

<sup>43</sup> Isto, str. 203.

Bijela je boja, pak pozitivnoga predznaka, a povezujemo ju sa srećom, nadom. *Takav simbolizam bijale boje proizlazi iz promatranja prirode u kojoj se bijela boja pojavljuje kao boja svitanja i dnevne svjetlosti, najava rođenja i početka dana.*<sup>44</sup>

Bijelu boju kao sastavnicu imaju frazemi: *bijeli dan, bijeli svijet.*

Mjesto frazema u rečenici

Jedno od obilježja frazema je njegovo uklapanje u kontekst, on je sastavni dio rečenice. Ivana Brlić Mažuranić frazemima je, uglavnom, mjesto u rečenici davala:

- na početku:

***Riječ po riječ** i Veljko odvede cigančad zajedno s njihovim kolicima do klijeti, do "carstva njihova."* (Male pripovijetke, str. 21.)

***Utuvio si** dakle Palunko **u glavu** kako bi i on jednom takvo bogatstvo vidio i u njemu proživio.* (Priče iz davnine, str. 39.)

***Ni žive duše** nije bilo na gradskim ulicama, a kamoli na pustoju cesti.* (Male pripovijetke, str. 13.)

- na kraju:

*A ferman je ovaj: taj i taj trgovac **šenuo je pameću.*** (Basne i bajke, str. 41.)

*Opazio dobro starac Vjest kuda sve to ide i da će se njemu doskora **raditi o glavi.*** (Priče iz davnine, str. 30.)

*Irina privoli **bez riječi.*** (Jaša Dalmatin, str. 122.)

*Bogati Gudžerat prvi će mu **zapeti za oko.*** (Jaša Dalmatin, str. 154.)

## ZAKLJUČAK

Frazeološka problematika postaje u zadnje vrijeme predmetom zanimanja mnogih jezikoslavaca, a potvrđuju to brojne studije, članci, knjige i frazeološki rječnici koji su izašli iz tiska. Zanimanje raste i za proučavanje frazeologije poznatih naših književnika.

Ovaj rad bavi se proučavanjem frazeologije u djelima Ivane Brlić – Mažuranić, jedne od najvećih naših spisateljica za djecu.

Na temelju proučavanja frazema u najrelevantnijim autoričnim književnim djelima, može se zaključiti kako je njezina frazeologija razgovornoga stila; jednostavna i općepoznata, a takva je i morala biti budući da su književna djela namijenjena djeci. Želeći istaknuti intenzitet poruke koju pojedina rečenica nosi, autorica je bila sklona započinjati ili završavati rečenicu upravo frazemom. Iz korpusa izdvojenih frazema strukturom se izdvajaju brojni poredbeni frazemi, frazemi s numeričkim članom, tautološke frazeosheme, a frazeološki rječnik u dodatku ovoga rada pokazatelj je kako su njezina književna djela iznimno bogata frazemima.

<sup>44</sup> Isto, str. 205.

Kako je riječ o pučkoj frazeologiji, u usporedbi s današnjim stanjem u jeziku, primjećujem kako se frazeologija nije promijenila u odnosu na vrijeme u kojem su nastajala djela Ivane Brlić – Mažuranić, izdvojeni frazemi poznati su i u uporabi u jeziku i danas.

## LITERATURA

- Anić, Vladimir (2007.), Rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb: Novi Liber, Jutarnji list.
- Brlić – Mažuranić, Ivana (1993.), Basne i bajke. Zagreb: Konzor, Katarina Zrinska.
- Brlić – Mažuranić, Ivana (1982.), Čudnovate zgone šegrta Hlapića. Zagreb: Mladost.
- Brlić – Mažuranić, Ivana (1989.), Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata. Zagreb: Mladost.
- Brlić – Mažuranić, Ivana (1993.), Male pripovijetke. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Brlić - Mažuranić, Ivana (1968.), Priče iz davnine. u: PSHK, Zagreb: Matica hrvatska i Zora.
- Brlobaš, Željka; Horvat, Marijana, (1998.), Frazemi u prozi u trapericama. u: "Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku", Zagreb – Rijeka.
- Fink – Arsovski, Željka, (2002.), Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra, Zagreb: FF press.
- Fink, Željka, (2000.), Tipovi frazema – fonetskih riječi. u: "Riječki filološki dani", br. 3, Rijeka.
- Fink, Željka (1992./ 93.), Tipovi adjektivnih frazeologizama. u: "Filologija", br. 20-21, Zagreb,
- Hrnjak, Anita (2002.), Crno – bijeli svijet frazeologije. u: "Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku", Zagreb – Rijeka.
- Hrvatska enciklopedija 4, Fr – Ht. (2002.), Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".
- Jernež, Josip (1992. / 93.), O klasifikaciji frazema. u: "Filologija", br. 20 – 21, Zagreb.
- Kolenić, Ljiljana (1998.), Riječi o riječima. Osijek: Matica hrvatska.
- Kolenić, Ljiljana (2006.), Riječi u svezama. Osijek: Matica hrvatska.
- Matešić, Josip (1982.), Frazeološki rječnik hrvatskog i srpskog jezika. Zagreb: Školska knjiga.
- Matešić, Josip (1978.), O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku. u: "Filologija", br. 8, Zagreb.
- Melvinger, Jasna (1984.), Leksikologija. Osijek: Pedagoški fakultet.
- Menac, Antica (1992.), Frazeologija Mažuranićeve smrti Smail-age Čengića u: "Forum", br. 1-2, Zagreb.
- Menac, Antica (1994.), Frazologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika. u: "Filologija", br. 22 – 23, Zagreb.
- Menac, Antica (2007.), Hrvatska frazeologija. Zagreb: Knjigva.
- Menac, Antica (1979.), Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije u: "Filologija", br. 8, Zagreb.
- Menac, Antica, (1970./ 71.), O strukturi frazeologizma. u: "Jezik", br. 1, Zagreb.
- Menac, Antica, Moguš, Milan (1989.), Frazeologija Gundulićeve Osmana u: "Forum", br. 7-8, Zagreb.
- Menac, A., Fink – Arsovski, Ž., Venturin, R.(2003.), Hrvatski frazeološki rječnik Zagreb: Naklada Ljevak.
- Paunov, Aleksandar (1971./72.), Frazeologizam. u: "Jezik", br. 2 – 3, Zagreb.
- Petrović, Bernardina (1997.), O frazeologiji Josipa Kozarca. u: "Riječ", br. 1-3, Rijeka.
- Samardžija, Marko (1998.), Hrvatski jezik 4. Zagreb: Školska knjiga.
- Skok, Joža (1995.), Ključ za književno djelo: Ivana Brlić – Mažuranić i Daniel Defoe. Zagreb: Školska knjiga.
- Šicel, Miroslav (2007.), Povijest hrvatske književnosti XX. st., knjiga 4. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Turk, Marija (1994.), Naznake o podrijetlu frazema. u: "Fluminensia", br. 1 –2, Rijeka.
- Vajs, Nada; Zečević, Vesna (1994.), Frazeologija u Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. u: "Filologija", br. 22 – 23, Zagreb.
- Venturin, Radomir (1980.), Neka zapažanja o frazeologiji s numeričkim članom. u: "Iz frazeološke problematike", Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.
- Zbornik radova o Ivani Brlić – Mažuranić (1970.), uredio: Dubravko Jelčić i dr., Zagreb: Mladost,
- Zima, Dubravka (2001.), Ivana Brlić Mažuranić. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

## MALI FRAZEOLOŠKI RJEČNIK

## A

amo tamo (čas u jednom, čas u drugom smjeru)

*Trčkarala dugo **amo tamo** po baršunu, svojim nožicama, a onda se umorila, legla na ono razastrta baršuna, položila glavicu na ostali zamot i zaspala.*

(*Basne i bajke*, str. 40.)

anđeo čuvar (zaštitnik; onaj koji bdije nad životima)

*Kad legneš, sinko sklopi očice i ne miči se da ne poplašiš **anđela čuvara**.*

(*Priče iz davnine*, str. 84.)

## B

bez riječi (šutke; ništa ne govoreći)

*Irina privoli **bez riječi**. (Jaša Dalmatin, str. 122.)*

bijeda i nevolja (velika bijeda)

*Za neko vrijeme podnosi Palunko ovu žalost, al' onda mu sasvim dojadilo: gdje se bijaše najbolje ponadao raskoši Kralja Morskoga, tu mu došla ova **bijeda i nevolja**.*

(*Priče iz davnine*, str. 41.)

bijeli dan (svijetao dan poslije zore)

*Već je bio **bijeli dan**, i nitko više nije mislio na spavanje.*

(*Čudnovate zgode šegrtu Hlapića*, str. 55.)

bijeli svijet (daleki i tuđi krajevi)

*Pa tako i Hlapić na svom putu po **bijelu svijetu** doživio te noći mnoga čuda i mnoge neobične i pogibeljne zgode. (Čudnovate zgode šegrtu Hlapića, str. 86.)*

bilo kako bilo (u svakom slučaju; po svaku cijenu)

*No **bilo kako bilo**, hajdemo praviti menažeriju! (Male pripovijetke, str. 37.)*

biti dobra srca (biti dobrostiv)

*Oh siromah Hlapić, kako li je **dobro srce** u njega!*

(*Čudnovate zgode šegrtu Hlapića*, str.94.)

biti kao stvoren za koga/što (potpuno pristajati komu/čemu)

*Stasit, odlučan i bistar – **bit će** Jaša kao stvoren za tu službu.*

(*Jaša Dalmatin*, str. 21.)

biti na kocki (biti na riziku; biti u opasnosti)

*Koža jednoga, a novac i ugled drugoga **bili su na kocki**. (Jaša Dalmatin, str. 46.)*

biti komu na ruci (pomagati komu)

*... saznao je sve putove, upoznao zemljake koji će mu **biti na ruci**.*

(*Jaša Dalmatin*, str. 78.)

biti komu na srcu (biti predmet čije brige ili misli)

*Ali što je Hlapiću još više **bilo na srcu**, bilo je ovo...*

(*Čudnovate zgode šegrtu Hlapića*, str. 93.)

biti na visini (zadovoljavati i najstrožim zahtjevima koji se traže)

*Njegova je moć **bila na visini**, a temeljila se u mnogome baš na ovim tijesnim vezama s osvojenim krajevima. (Jaša Dalmatin, str.40.)*

biti tvrde glave (biti tvrdoglav, uporan)

*Jer Toporko znade da je djed **tvrde glave**, te ćeš lakše njegovu bradu, sto godina nečešljanu, počešljati, negoli ćeš njega obratiti kad o nekom posumnja.*

(*Priče iz davnine*, str. 120.)

biti tvrda srca (biti neosjetljiv, nepopustljiv)

- Majstoru Mrkonji dogodila se jedanput u životu velika žalost i nesreća, pa je od onda bio vrlo tvrda srca.* (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 9.)
- Bog te pita gdje/kuda (tko zna; nepoznato je)
- Sto sežanja uokrug, a Bog te pita gdje su joj temelji duboko u zemlji.* (Male pripovijetke, str. 99.)
- Vranac ispod nje otrči (...) bog te pita kuda.* (Priče iz davnine, str. 54.)
- braniti se rukama i nogama (braniti se svom snagom)
- Uf! uf! vikao je košarač i branio se rukama i nogama kao bijesna osa.* (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 79.)
- briznuti u plač (naglo i jako zaplakati)
- Drvodjelja ončas dohvati bradvicu i počne izdjeljivati toporište, a baka sva tužna briznu u plač što joj nestalo onog prkonjice.* (Priče iz davnine, str. 116.)
- brže-bolje (najvećom brzinom)
- Tu ona brže-bolje pruži ruku da sakrije kestenje i da poleti k majci.* (Male pripovijetke, str. 44.)

## C

- crn kao gavran (posve crn)
- Jedan od konja bio je crn kao gavran, a sjajan kao sunce.* (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 69.)
- crn kao krtica (posve crn)
- Al izađe ispod kamena treći bijes, najmlađi, najružniji, rogat u velike rogove, a crn kao krtica.* (Priče iz davnine, str. 24.)
- crne misli (zle slutnje)
- Vidjelo se, da se svakojake crne misli gone u njegovoj crnoj glavi.* (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 65.)

## Č

- čekati koga/što kao ozebao sunce (čekati koga/što kao spas)
- Čeka ona zoru ko ozebo sunca još bi zoru čekala, al što čeka čupavog Toporka.* (Priče iz davnine, str. 125.)
- čudo božje (neobično, veoma čudno)
- Država je čudom božjim radala uvijek nove podanike...* (Basne i bajke, str. 52.)
- čudo nad čudesima ( vrlo veliko, ogromno čudo)
- No čudo nad čudesima!* (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 52.)
- čudo od čovjeka (čovjek neobičan zbog svojih sposobnosti / nastranosti)
- Vjere mi, čudo od čovjeka.* (Jaša Dalmatin, str. 50.)
- čudom se čuditi (jako se čuditi)
- Čudom se čude župančići jer ih mudroznanci svemu naučaju, ali im dosada ni o kakvoj rudini ni besjede ne rekoše.* (Priče iz davnine, str. 112)
- čuvati koga/što kao oko u glavi (osobito brižljivo čuvati)
- Čuvala ih Draguča kô oko u glavi.* (Male pripovijetke, str. 17)

## D

- dati se na put ( otići; poći; započeti putovanje)



- Sada, u naponu svoje dobi, bijaše on stvorio smionu odluku da će se sa svojim tovarom **dati na put** u Indiju. (Jaša Dalmatin, str. 48)*
- dati tvrdnu vjeru (čvrsto obećati)
- Nego si braća **tvrdnu vjeru dala** da će se na ovom oknašcu sastajati. (Priče iz davnine, str. 113.)*
- daleki svijet (daleke, strane zemlje i narodi)
- ...ostavi livade i odnese kao vihor Kosjenku u **daleki svijet**. (Priče iz davnine, str. 53.)*
- dan i noć (neprekidno; neprestano)
- Međutim roditelji, zdvojni, nisu imali mira **dan i noć** tražeći sina svoga. (Male pripovijetke, str. 101.)*
- dan na dan (neprekidno; neprestano)
- Ljuboje je **dan na dan** molio svoju majku da ga pusti da sam plovi na očevoj maloj barčici s jedrima. (Male pripovijetke, str. 97.)*
- dan za danom (naprekidno; neprestano)
- Tako oni počеше živjeti **dan za danom** na svetom jezeru. (Priče iz davnine, str. 92.)*
- danas sutra (uskoro; u bližoj ili daljoj budućnosti)
- Danas, sutra** Mehmed ili njegovi sinovi bit će gospodari mameleučke zemlje. (Jaša Dalmatin, str. 21.)*
- derati se kao na ražnju (jako se derati; jadikovati)
- Veljko je zato iščupao iz stare četke dosta dlaka pa ih je lijepio macama na ušesa, pri čemu su **se one derale kao na ražnju**. (Male pripovijetke, str. 39.)*
- dići glas (odlučno izreći svoje mišljenje)
- ...tada bi državnik Begr **digao** svoj **glas**: sudbina je drukčije odredila. (Jaša Dalmatin, str. 156.)*
- dijeliti s kim dobro i zlo (zajednički sve podnositi; biti odan)
- Ona je samo mislila na svog konjića, s kojim je toliko godina **dijelila** u cirkusu i **dobro i zlo**... (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 88.)*
- do posljednjeg daha (do kraja života)
- Ona je tek započela oko Gudžerata svoje strašno kolo koje vjerojatno **do posljednjeg daha** neće dopustiti vladaru da uvaži svoje želje... (Jaša Dalmatin, str. 156.)*
- dopasti komu/čijih ruku (doći pod čiju vlast)
- Da mu mogu župančići kako god **ruku dopasti**, on bi znao što bi učinio! (Priče iz davnine, str. 111.)*
- dozvati koga k pameti (urazumiti; opametiti koga)
- Poče narodu propovijedati kako ga **je Bog dozvao k pameti** i kako neće mirovati dok ne okaje i ne popravi zlo koje je pomogao činiti na narodu. (Basne i bajke, str. 55.)*
- dozvati se pameti (opametiti se)
- Nisam nikoga pitao dok sam ludo radio, neću lje ni sad gdje sam **se pameti dozvao**. (Priče iz davnine, str. 50.)*
- držati koga u zaptu (držati koga u strogoj disciplini)
- ... sve se to obredovalo u tili čas i prekinulo je čare, koji **su držali u zaptu** strastvenu ćud Turčina. (Jaša Dalmatin, str. 90.)*

## G

glava je *komu* u torbi (biti u životnoj, smrtnoj opasnosti)

*I ne zna da mu je glava bila u torbi!* (Priče iz davnine, str. 87.)

gledati *komu* ravno u oči (biti suočen s kim, ne bojati se)

*A Hlapić, premda malen, stajao je ravan kao svijeća i gledao je crnom čovjeku ravno u oči i mislio...* (Čudnovate zgone šegrta Hlapića, str. 65.)

gledati smrti u oči (biti izložen neposrednoj opasnosti po život)

*Bi li majka u taj čas mogla naslutiti kako neustrašivo je ovaj mladi dječak prije dva dana gledao smrti u oči?* (Jaša Dalmatin, str. 183.)

gola istina (neosporna, nepobitna istina)

*Mahmud Begr, državnik i osvajač, bijaše ovdje pošao u tešku potjeru za sitnom, golom istinom.* (Jaša Dalmatin, str. 89.)

gutati koga očima (gledati koga željno/uporno)

*Očima je guta, a ušima guta Andrijine junačke priče.* (Male pripovijetke, str. 29.)

## H

hvatati se za glavu (očajavati)

*Zvezdani sine!-trabunjao je tako i ovo i ono od teške brige stari škrtac, skakutao kao vrabac, ovamo i onamo i hvatao se rukama za glavu.*

(Jaša Dalmatin, str. 11.)

## I

i kamen bi proplakao (velika je nevolja, bijeda, žalost)

*I sam bi kamen proplakao, gdje mala Rutvica spominje svoju majku u ovoj maloju pustoj kolibici.* (Priče iz davnine, str. 103.)

i nikom ništa (nije važno; bilo pa prošlo)

*...postala bi djevojka opet gujom i utekla bi u panj i nikom ništa.*

(Priče iz davnine, str. 70.)

i po stoti put (opet; vrlo često)

*...pa bi i po stoti put pričao djeci o onoj djevojčici koja na tom baršunu bijaše spavala.* (Basne i bajke, str. 42.)

i stari i mladi (svi bez obzira na starost)

*Dječaci su osjećali blagodat razmjerne sigurnosti nakon vječitih strepnja i trzavica, koje su i stari i mladi (...) podnosili.* (Jaša Dalmatin, str. 120.)

igrati se glavom (izlagati se velikoj, životnoj opasnosti)

*Znao je mladić da se igra glavom.* (Jaša Dalmatin, str. 47.)

igra *komu* srce (osjećati veliku radost, zadovoljstvo)

*Zato u njegovu dućančiću bijaše najljepša roba- sve ti srce igra, a oko se ne može nagledati.* (Basne i bajke, str. 39.)

imati pune ruke posla (biti vrlo zauzet)

*Zato je imao Zlatko pune ruke posla.* (Male pripovijetke, str. 39.)

ispustiti dušu (umrijeti)

*Gdje bi radnik iscrpljen ispustio dušu, tu je odmah na mjestu bio zazidan u svoj zid.* (Jaša Dalmatin, str. 74.)

iz dana u dan (neprekidno)

*A žena Targanova s Halkom iz dana u dan čeka i ne zna što ovo biti može.*

(Basne i bajke, str. 78.)

iz petnih žila (svom snagom)

- Kad je Zlatko iz **petnih žila** zatrubio, uplaše se oba jazavčara...*  
(*Male pripovijetke*, str. 40.)
- iz svih sila (po svaku cijenu)  
*Plivao je iz **svih sila** dašćući izdizao umorenu glavu iz valova.*  
(*Jaša Dalmatin*, str. 83.)
- izbrisati što iz pameti (biti zaboravljen)  
*Kopaj samo brzo, pa **ćemo izbrisati iz pameti** što je bilo s čizmicama.*  
(*Čudnovate zgone šegrta Hlapića*, str. 66.)
- izdaje koga snaga (iznemoćati)  
*Četvrti dan sama smreka i borovnica, vode ni kapi, krš sve goliji i sve strmiji, a bušicu **snaga izdaje**.* (*Priče iz davnine*, str. 145.)
- izgubiti glavu (ne umjeti se snaći; izgubiti pribranost)  
*Branko nikad **nije izgubio glave**.* (*Male pripovijetke*, str. 68.)
- izgubiti pamet (ludjeti; smesti se)  
*Al' sve ovo još ne zabrinu gospodu, jer **bijahu izgubili pamet** od vina i pirovanja.*  
(*Priče iz davnine*, str. 105.)

## J

- jasno i glasno (posve jasno; razumljivo)  
*Danas im je slučaj donio da po prvi puta (...) čuju **jasno i glasno** zvuk svoga jezika uz samo prijestolje sultanovo.* (*Jaša Dalmatin*, str. 104.)
- jedan te isti (posve isti; jednak)  
***Jedan te isti** krug radosti sklopi se oko Mahmuda Begra i melek Aza...*  
(*Jaša Dalmatin*, str. 166.)
- junak na jeziku (hvalisavac)  
*No ovaj – pokazujući na Franju – već je sada **junak**, ali ne **na jeziku**, već na činu.*  
(*Male pripovijetke*, str. 32.)

## K

- kako je koga Bog stvorio (onakav kakav je netko po svojoj prirodi)  
*A lisica je morala **ostatikakvom ju je Bog stvorio**.* (*Male pripovijetke*, str. 39.)
- kao grom iz vedra neba (potpuno neočekivano; iznenada)  
*I tu buknu među sužnjem i gospodarom, **kao grom iz vedra neba**, nešto nečuveno: svađa.* (*Jaša Dalmatin*, str. 90.)
- kazivati u pero (diktirati)  
Po polju Milodražu, pod vedrim nebom, a pred samim fra Anđelkom i pred svojim doglavnicima, **kaziva** sultan Mehmed **u pero** svome čati Ahdnavnu.  
(*Jaša Dalmatin*, str. 37.)
- kratiti komu vrijeme (zabavljati koga čim kako bi se ispinilo vrijeme)  
*Kad prošla večera, sjela žena uz Palunka da mu **krati vrijeme**, da mu priča priče.*  
(*Priče iz davnine*, str. 40.)
- krojiti pravdu ( suduti; prosuđivati)  
*Kad **bi** pakost svijetu **pravdu krojila**, gurava bi pravda nastanula!*  
(*Priče iz davnine*, str. 137.)
- krov nad glavom ( stan; skrovište; vlastita kuća)  
*Probudi se starac Vjest, otvori oči i vidi da mu **krov nad glavom** gori.*  
(*Priče iz davnine*, str. 31.)
- krstiti se od čuda (jako, mnogo se čuditi)

... a oni su se **krstili od čuda** da ima u svijetu stvari kojih oni nisu doživjeli.  
(Male pripovijetke, str. 9.)

### L

lagati kao pseto (mnogo lagati; govoriti očitu neistinu)

*T!t!t!- mljaskao kao u čudu Jusuf, a u sebi pomisli: **lažeš kao pseto**, ugursuze!*  
(Jaša Dalmatin, str.51.)

lak kao ptica (brz; lagan)

*Rutvice!sestrice!- kliknu Jaglenac i poleti **lagan kao noćna ptica** preko šaša, preko lopoča, preko trave vodene na otočić.*

(Priče iz davnine, str. 91.-92.)

licem u lice (neposredno; nasuprot)

*Ili je, nasuprot, kapetan Az očit, valjan, po značenju i po umu posve vanredan čovjek kako se to Mahmudu Begru svaki put čini kad **licem u lice** s njime razgovara?* (Jaša Dalmatin, str. 156.)

lijevo i desno ( na sve strane)

*A sve to zato što nije htjela da pituje ravno kuda bijahu nakanili, nego se sustavljala i svračala **desno i lijevo** da uhodi tajne božje.* (Priče iz davnine, str. 58.)

lišiti koga glave (pogubiti koga)

*I da ga **glave lišiš** ako hoćeš da ti se sinovi vrate.*  
(Priče iz davnine, str. 123.)

### M

maknuti koga sa svijeta (usmrtni koga)

*Vidio bijes u Marunovoj torbi da će on prvi **maknuti** Vjesta sa ovoga svijeta i tako steći veliku hvalu pred Bjesomarom.* (Priče iz davnine, str. 31.)

malo pomalo (polako; postupno)

*I sad se **malo pomalo** prikučila i motrila kako osa suši svoja krilca, kako ih nožicama gladi, kako ih pruža.* (Male pripovijetke, str. 61.)

mirne duše (bez grižnje savijesti; spokojno)

*Jesi li ti mislio da ćeš ovdje **mirne duše** prebacivati iz dlana u dlan biserje i alem?*  
(Jaša Dalmatin, str. 75.)

mutiti se komu pred očima (osjećati vrtoglavicu)

*Ali se, jao! stalo Jaglencu **mutiti pred očima**, glava ga ljuto zaboljela, a zemlja kao da mu se pod nogama ljulja.* (Priče iz davnine, str. 88.)

### N

na kraj svijeta (vrlo daleko)

*Dognao bi nas da smo **nakraj svijeta!*** (Priče iz davnine, str. 121.)

na mahove (povremeno)

*Dim i prašina **na mahove** pokrivali sliku.* (Jaša Dalmatin, str. 22.)

na prvi pogled (odmah; čim se ugleda)

*...pa je cijeli lik njegov uslijed ovih suprotnosti činio dojam koji ga je **na prvi pogled** isticao kudgod bi došao.* (Jaša Dalmatin, str. 47.)

na sve četiri strane svijeta (posvuda)

*...te otkuda se vjetrovi razilaze i raspoređuju **na sve četiri strane svijeta.***  
(Jaša Dalmatin, str. 82.)

na sve strane (u svim smjerovima; posvuda)

Oni su tražili, propitkivali ribare, slali čamce i barčice **na sve strane**.  
 (Male pripovijetke, str. 101.)  
 naučiti koga pameti (urazumiti koga kaznom)  
 Mlađi i prkosniji dogovarali se kako će ga noćas **naučiti pameti**.  
 (Jaša Dalmatin, str. 94.)  
 ne biti od jučer (ne biti neiskusani)  
 Ti znaš da ja **nisam od jučer**, ali se meni, vjere mi, zamutio mozak kad su se stali iskrcavati. (Jaša Dalmatin, str. 49.)  
 nema druge (nema izbora)  
 Vide oni: **nema druge**, valja pretrpjeti. (Priče iz davnine, str. 120.)  
 ne puštati koga s oka (stalno paziti na koga)  
 ...a pogotovo da čuva sigurnost onih najvrednijih tovara koje Ahmed za cijeloga puta **nije ni načas puštao s oka**. (Jaša Dalmatin, str. 55.)  
 neslana šala (neumjerena šala)  
 U taj se čas svidjelo jednom od onih nakaznih božanstava kojima se klanja Indijac, da učini **neslanu šalu**. (Jaša Dalmatin, str. 132.)  
 ne vjerovati svojim očima/ušima (biti iznenađen)  
**Ne vjeruje Zatočnica svojim očima**, gleda za Jaglencem, a on ide i ništa mu nije od onolikog otrova. (Priče iz davnine, str. 89.)  
**Sultan nije vjerovao svojim ušima**, al' onda pomisli, e je Hafid još bolestan i ne zna što govori. (Basne i bajke, str. 54.)  
 ni pet ni šest (odmah; smjesta)  
 ...a mi **ni pet ni šest** nego se zaletimo na konjima pa se penjemo na tu strminu kao mačke. (Male pripovijetke, str. 29.)  
 ni za živu glavu (nikako; ni po koju cijenu)  
 A sad **ni za živu glavu** pod šator uljezao ne bi, pa još pod takve šatore: svilene, vézene! (Priče iz davnine, str. 109.)  
 ni žive duše (nigdje nikoga)  
**Ni žive duše nije bilo u gradskim ulicama**, a kamoli na pustoj cesti.  
 (Male pripovijetke, str. 13.)  
 ni živ ni mrtav (izvan sebe od straha)  
 Targan, **ni živ ni mrtav**, samo što o svakom trenu jednu misao prebacuje.  
 (Basne i bajke, str. 78.)  
 nije šala (ozbiljna je stvar)  
 To **nije šala**, nego se ti ne svađaj s mojim bratom.  
 (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 60.)  
 nuditi komu ruku (prostiti koga)  
 Do dvora djevojčina kraljević dojahao, te djevojci **nudi ruku** i kraljevstvo.  
 (Basne i bajke, str. 105.)

## O

oboriti glavu (pokunjiti se)  
 Ide dakle Potjeh u goru, a **oborio glavu**; kad on do prvog kamena, a pred njega bane onaj bijes. (Priče iz davnine, str. 26.)  
 od časa do časa (povremeno)  
 Hlapić se digne, pa onda on, Bundaš i Gita pođu između šatora prema onoj strani gdje se **od časa do časa** čulo ono rzanje.  
 (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 87.)

od glave do pete (sav; potpuno)

*Pavao, mali junak od glave do pete, skine sa zida očevu pušku i stane pred malog Đuricu, koji je sad legao na pod te u sav glas naricao.*

*(Male pripovijetke, str. 87.)*

od zore do mraka (cijeloga dana)

*Od rane zore do poznoga mraka konja jaše gorom i planinom kako bi mu srce odlanulo. (Priče iz davnine, str. 122.)*

oprostiti se sa životom (umrijeti)

*Sad sam ti se jadan sa životom oprostio – sam sebi Palunko govoraše.*

*(Priče iz davnine, str. 50.)*

osoviti se na noge (osamostaliti se)

*A Toporko kad se na noge osovio, stao lutati šumom i dubravom, stao tragati za kunom i lisicom. (Priče iz davnine, str. 111.)*

ošinuti koga pogledom (strogo koga pogledati)

*Ošinu nemilim pogledom utvicu te onda odriješi, što brže mogaše, svoj zapreg i prebaci ga preko jamice. (Basne i bajke, str. 81.)*

ovaj svijet (ovozemaljski život)

*Ustade stari Vjest, podiže ruke i oči k nebu i tako čekaše da plamen odnese sa ovoga svijeta i njega starca i staru kolibu njegovu.*

*(Priče iz davnine, str. 32.)*

ovamo i onamo (na sve strane)

*A Branko je udarao motikom i vukao dasku ovamo i onamo.*

*(Male pripovijetke, str. 68.)*

ovdje ondje (gdjegdje)

*Priprosti krovci u visini običnog stola, a prekriveni rogožinom, stoje ovdje ondje na malom prostoru uz rub ulice. (Jaša Dalmatin, str. 75.)*

## P

padati kao kiša (nastajati u velikom broju)

*Iznenada naime počele su padati kao kiša košare, koje su visile nad onim košaračem u šatoru. (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str.78.)*

pasti komu na pamet/um (sjetiti se čega)

*Sad ćeš vidjeti, palo mi je nešto na pamet! (Male pripovijetke, str. 67.)*

*Sad istom pade na um Relji po što je išao u Kitež-planinu.*

*(Priče iz davnine, str. 103.)*

pasti komu u naručje (zagrliti koga)

*A kako se toporište prebacilo, tako u naručaj baki pao živ i zdrav Toporko!*

*(Priče iz davnine, str.129.)*

penjati se kao mačka (vješto se penjati)

*Popela se hitro kao mačka na uže, i počela je hodati na onom tankom užetu visoko na uzduhu. (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 43.)*

plakati kao ljuta godina (gorko plakati)

*Ciknu Zatočnica, pade na zemlju, zavije se u svoja crna krila i plače kao ljuta godina.*

*(Priče iz davnine, str. 75.)*

planuti kao živa vatra (jako se razljutiti)

*Ali se sada još više zaprepastila djevojčica jer na ove njene riječi planu kum iznenada kao živa vatra i povika... (Basne i bajke, str. 95.)*

po miloj volji (kako tko hoće)

- Uz njega je **po miloj volji** lakrdijao, niti mu je tko zanovijetao, niti mu tko zapovijedao. (Priče iz davnine, str. 33.)
- poći u svijet (otići od kuće da bi se ostvario bolji život)  
 Da **pođemo**, Jasenko, u svijet kud nas oči vode, ne bismo li gdjegdje doznale zašto smo se rodile. (Basne i bajke, str. 72.)
- pod kapom nebeskom (na ovom svijetu)  
 Svašta si Ti dao **pod kapom nebeskom!** (Jaša Dalmatin, str. 63.)
- pod stare dane (u starosti)  
 Relja dakle postade knezom, te kneginja, koja tada bijaše ostarjela, doživi tako **pod stare dane** veliku radost. (Priče iz davnine, str. 105.)
- pod svaku cijenu (u svakom slučaju)  
 Ovo panajpače govoraše Marun, jer mu se htjelo **pod svaku cijenu** stare kolibe da na onom mjestu podigne pčelinjak. (Priče iz davnine, str. 30.)
- pod vedrim nebom (bez krova nad glavom; vani)  
 Grad je bio velik – imao je sto ulica, a u svakoj ulici stotinu kuća, a ipak su Hlapić i Gita stajali **pod vedrim nebom** i znali su, da ne mogu nigdje pokucati i da noćas nemaju noćišta. (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 84.)
- pogledati što na svoje oči (biti svjedok čega)  
 Iskoči bijes iza kamena, skoči na rub zdenca i **pogleda na svoje oči** vidi je li istina što mu se učinilo. (Priče iz davnine, str. 33.)
- pogledati koga u čudu (sneživajući se gledati koga)  
**Pogledaše** župančići u čudu jedan drugoga. (Priče iz davnine, str. 112.)
- pokisnuti do kostiju (posve pokisnuti)  
 Treba još mrakom krenuti, pa malo dače prozebe ili **pokisne do kostiju!** (Male pripovijetke, str. 11.)
- polaziti komu za rukom (uspijevati bez poteškoća)  
 Spretan je i vješt za svoju dob bio Ljuboje – i njegovo mu putovanje **polazilo za rukom.** (Male pripovijetke, str. 99.)
- poletjeti kao strijela (potrčati što se brže može)  
 Tako reče Zatočnica i **poleti kao strijela** niz planinu po Zmaja Ognjenog, što u sutjeski spava. (Priče iz davnine, str. 89.)
- polomiti komu kosti (isprebijati koga)  
 Trebalo bi ovu protuhu da predade straži, neka mu tu na mjestu **polome sve kosti...** (Jaša Dalmatin, str. 46.)
- pravi čas (pogodan trenutak)  
 Sve mi se čini da će sada biti **pravi čas** da ga prodam. (Jaša Dalmatin, str. 22.)
- preko volje (nerado)  
 Nas dvojica – reče **preko volje** dječak i pogleda napovjerljivo u sljepicu. (Jaša Dalmatin, str. 116.)
- preporučiti svoju dušu Bogu (pomoliti se Bogu, obično pred smrt)  
 Cijela dva dana bio je majstor Mrkonja tako svezan za drvo i već je mislio, da mu nema spasa, pa je **preporučio svoju dušu Bogu.** (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 109.)
- prevariti zoru (uraditi prije zore)  
 Vi hrskajte, ali jesti nemojte, kako **bismo sutra gladni zoru prevarili.** (Priče iz davnine, str. 124.)
- primiti što za šalu (shvatiti stvar neozbiljno, olako)

- On to od maljutka za šalu primio, pa mu dozvolu izdao da na pečatu jaše.*  
(Priče iz davnine, str. 123.)
- proigrati sreću (lakoumno propustiti povoljnu priliku)  
*Vidi Palunko da ono bijedna siritinja kao i on, al opet se boji da ne bi krivo učinio i svoju sreću proigrao.* (Priče iz davnine, str. 40.)
- prozepsti do kostiju (jako prozepsti)  
*Izgubila se u onolikom gradu, prozebla do kostiju.* (Basne i bajke, str. 40.)
- pucati od smijeha (grohotom se smijati)  
*Poprskao te kesten iz žeravice – odvrća baka, a Malik Tintilinić u pepelu puca od smijeha.* (Priče iz davnine, str. 74.)
- puče glas (razglasilo se)  
*... pa kad daleko preko granice države puče glas o sultanu...*  
(Basne i bajke, str. 51.)
- puši se kome glava (ne moći više jasno rasuđivati)  
*...a Hlapić je rado doznao toliko toga, da mu se još osam dana iza toga pušila njegova mala šegrtska glava.* (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 107.)

## R

- raditi komu o glavi (pripremati čiju smrt)  
*Opazio dobro starac Vjest kuda to sve ide i da će se njemu doskora raditi o glavi.*  
(Priče iz davnine, str. 30.)
- rame uz rame (jedan uz drugoga; zajedno)  
*I pođe rame uz rame s Jašom da se vidi kako su si bliski.* (Jaša Dalmatin, str. 135.)
- ravan kao svijeća (potpuno ravan)  
*A Hlapić, premda malen, stajao je ravan kao svijeća i gledao je crnom čovjeku ravno u oči...* (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 65.)
- reći po duši (govoriti iskreno)  
*Kad izašli od cara stane carević moliti djevojku neka mu po duši reče, mori li je kakova tuga na srdašcu.* (Basne i bajke, str. 44.)
- riječ po riječ (malo pomalo)  
*Riječ po riječ i Veljko odvede cigančad zajedno s njihovim kolicima do klijeti, do "carstva njihova".* (Male pripovijetke, str. 21.)

## S

- s noge na nogu (polako; laganim korakom šetajući se)  
*I plesala je s noge na nogu kao medvjed.* (Čudnovate zgode šegrta Hlapića, str. 44.)
- sa svih strana (odasvud)  
*Punjene dragocjenom, azijskom vunom, opletene svilom u jarkim bojama, lete one sa svih strana odaje.* (Jaša Dalmatin, str. 32.)
- sastaviti koga s crnom zemljom (ubiti koga)  
*Al se diže stotinu kijača, brani vojska oholu carevnu, polomi krila orlu i kragulju i još ih teški konji s crnom zemljom sastavili.*  
(Priče iz davnine, str. 135.-136.)
- sav svijet (svatko; svi)  
*A sultanu se još više smutio um, te zamislio on da je Bog upro prstom u njega i zbog ljepote, zbog moći njegove, pa zaželio da ga sav svijet vidi i zanauvijek upamti.* (Basne i bajke, str. 51.)
- sići s uma (poludjeti)



*Bijes kao bijes i kad reve, onda baš reve – i sve čupa dlake sa onoga kožuha i valja se po njemu kao da je s uma sišao.* (Priče iz davnine, str. 33.)  
 sijeovati očima (uperiti brz pogled prema kome s izrazom prijekora)  
*Sluša Relja, sve mu oči sijevaju od neke vatre, a pesti mu se grče od jeda...*  
 (Priče iz davnine, str. 94.)  
 smijati se ispod brka (smijati se podmuklo)  
*Tako je Andrija još dugo takva pretjerana “junaštva” pričao, a momci se sve pomalo razilazili smijući se ispod brka tom hvastavcu.* (Male pripovijetke, str. 29.)  
 smijati se od srca (smijati se iskreno/do mile volje)  
*A Nada, Ljerka i Zora, smijale su se, Bože dobri!- tako su se od srca smijale da su im sve suze dolazile na oči.* (Male pripovijetke, str. 41.)  
 stajati kao okamenjen (ukočiti se od čuda/od straha; biti zaprepašten)  
*Samo Hlapić je stajao kao okamenjen od čuda s papigom na ramenu, jer se zaista tomu nije nadao.* (Čudnovate zgode šegrt Hlapića, str. 45.)  
 stajati kao ukopan (ne micati se s mjesta)  
*Zlatko je stajao kao ukopan s lovačkim rogom u ruci, pa je bio zapanjen s neočekivane posljedice svoga trubljenja.* (Male pripovijetke, str. 41.)  
 staviti svoj život na kocku (izložiti se velikoj opasnosti)  
*Posada smrtonosnog broda pokušala je da učini nemoguće i da spasi svoj život kojega bijaše dobrovoljno stavila na tako strašnu kocku.* (Jaša Dalmatin, str. 172.)  
 steže se komu srce (jako se ražalostiti; osjetiti veliku duševnu bol)  
*Snuždio se – steglo mu se srce.* (Jaša Dalmatin, str. 26.)  
 stisnuti zube (trpjeti šuteći; izdržati što)  
*Jaša stisnu zube i suspregne srdžbu.* (Jaša Dalmatin, str. 52.)  
 sto puta (često; vrlo mnogo)  
*E, sad vidim bolan: poklopljeni bjesovi sto puta gori od puštenih, reče Potjeh.*  
 (Priče iz davnine, str. 45.)  
 sva sila (golemo mnoštvo)  
*Tako im bijahu dali nedostatno vode, a momčadi sva sila.* (Jaša Dalmatin, str. 28.)  
 svisnuti od jada (jako se ljutiti; žestiti se)  
 Da svisnem od jada! (Priče iz davnine, str. 41.)

## Š

šenuti pameću (poludjeti)  
*A ferman je ovaj: taj i taj trgovac šenuo je pameću.* (Basne i bajke, str. 41.)  
 široko more (pučina)  
*Gledi tamo na more široko: veliku ćeš radost ugledati.*  
 (Priče iz davnine, str. 48.)  
 širom otvoriti usta (jako se začuditi)  
*Marko se tako začudio da je širom otvorio usta i pretao plakati.*  
 (Čudnovate zgode šegrt Hlapića, str. 23.)  
 škrt na riječima (šutljiv)  
*Jaša je bio odlučan i vedar u svom ponašanju, a ipak suzdržljiv i škrt na riječima.* (Jaša Dalmatin, str. 15.)  
 što bi dlanom o dlan udario (brzo; odmah)  
*I što bi dlanom o dlan udario, eno ga ludo i bezglavo čeljade što čas prije likovaše stade sada plakati...* (Priče iz davnine, str. 33.)  
 što bi okom trenuo (odmah; smjesta)

*Hora je, župane!-klikne Toporko, skokne lagan, prebaci se u zraku, te što bi okom trenuo, leži na crvenom baršunu županu do nogu toporište, gotovo, izdjeljano. (Priče iz davnine, str. 127.)*

što Bog dade (što bude neka bude; kako bude)

*Što Bog dade! (Jaša Dalmatin, str. 31.)*

## T

trčati kao zec (brzo trčati)

*A bijes! opet skoči pred njega te sad slijeva sad zdesna trči i skače stazom pred Potjeha kao zec. (Priče iz davnine, str. 26.)*

tu i tamo (mjestimično; katkad; ponegdje)

*Sultan se tu i tamo osmjehivao oprezu dječaka. (Jaša Dalmatin, str. 141.)*

tvrd kao kamen (vrlo tvrd)

*No ono je bila stara orahovina, tvrda kao kamen, te bi plamen sve oko nje liže i oblizuje, ali ne može da je zahvati. (Priče iz davnine, str. 31.)*

## U

u dobar čas (pravo vrijeme)

*Ali u dobar čas učini Jaglenac po njenim riječima. (Priče iz davnine, str. 89.)*

u dva koraka (brzo/začas)

*Opancima od oblaka do oblaka korača – u dva koraka nebo prođe...*

*(Priče iz davnine, str. 107.)*

u isti mah (istovremeno; ujedno)

*No prvi od njegove pratnje (...) trojica u isti mah poganu mrlju.*

*(Jaša Dalmatin, str. 134.)*

u jedan glas (jednoglasno; zajedno)

*Pogledaše se župančići i Toporko, nasmijaše se te kliknuše u jedan glas...*

*(Priče iz davnine, str. 139.)*

u jedan tren (vrlo brzo; začas)

*Dugo je potrajalo i vodilo preko loše ljetine misirača i preko bune u Skadru, dok u jedan tren sinu Selimu: došao je da kupi Jašu. (Jaša Dalmatin, str. 50.)*

u pô glasa (poluglasno; tiho)

*Zamišljena djeca pošute čas, a onda upita Zorka u pô glasa...*

*(Male pripovijetke, str. 18.)*

u sav glas (vrlo glasno)

*Pavao, mali junak od glve do pete, skine sa zida očevu pušku i stane pred Đuricu, koji je sad legao na pod te u sav glas naricao. (Male pripovijetke, str. 87.)*

u tili čas (odmah; brzo)

*No Jasenka držaše Halka čvrstom ručicom te u tili čas smislila što im je činiti.*

*(Basne i bajke, str. 81.)*

ući čemu u trag (pronaći; otkriti što)

*Jedino po njemu živome mogao je dobiti veze s otimačima, ili bar ući u trag svom blagu. (Jaša Dalmatin, str. 65.)*

ugristi se za jezik (naglo zašutjeti)

*Ali se odmah ugrize za jezik i pogleda naprama Selimovu dućanu, nije li ga Selim čuo.*

*(Jaša Dalmatin, str. 18.)*

uhvatiti se u koštac (početi oštru borbu)

**U koštac se tako uhvatiše**, pa se, bome, već ne rastaviše... (Priče iz davnine, str. 97.)  
ujesti koga za srce (teško uvrijediti koga; teško se zamjeriti komu)

**Ujelo** oholu carevnu **za srce** kad joj ono **Oleh ban** dobacio ključeve...  
(Priče iz davnine, str. 135.)

utuviti sebi u glavu (naumiti; biti opsjednut kakvom mišlju)

**Utuvio si** dakle **Palunko u glavu** kako bi i on jednom takvo bogatstvo vidio i u njemu proživio. (Priče iz davnine, str. 39.)

uzdignute glave (ponosno; oholo; smjelo)

**Išao je uzdignute glave**, a desna mu se ruka dlanom utaknula u pojas i počivala tamo, laka i sigurna. (Jaša Dalmatin, str. 78.)

uzduž i poprijeko ( u svim smjerovima)

**Pa da s devama prođeš uzduž i poprijeko** tvoga Portugala!  
(Jaša Dalmatin, str. 19.)

## V

veliko i malo (svi bez obzira na uzrast)

**Obdan ide, obnoć ne počiva, uklanja mu se s puta malo i veliko.**  
(Priče iz davnine, str. 95.)

vidjeti na svoje oči (biti svjedokom čega)

... pa kad kažem momu sinu što **sam na svoje oči vidjela**, možda se opameti.  
(Priče iz davnine, str. 73.)

## Z

za čas (vrlo brzo)

**Poletio i za čas** tamo stigao. (Priče iz davnine, str. 58.)

zaboli koga srce (teško je komu; žao je komu)

**Potjeha jako zaboli srce** za djedom, i malo te bi se na pragu predomislio i ostao uz djeda. (Priče iz davnine, str. 26.)

zapeti komu za oko (svidjeti se komu; privući čiju pozornost)

**Bogati Gudžerat prvi će mu zapeti za oko.** (Jaša Dalmatin, str. 154.)

zdrav kao dren (potpuno zdrav)

**Spali zapis, pa progutaj njegov pepeo- i evo te: zdrav kao dren!**  
(Jaša Dalmatin, str. 118.)

## Ž

živa je istina (nepobitna je istina)

**Vidim bolna, istina je živa: greben u kuma, greben u nemani!**  
(Basne i bajke, str.97.)

živa riječ (sposobnost govora)

**Dat ću joj žive vode iz kljuna gvozdenoga da joj se živa riječ povрати.**  
(Priče iz davnine, str. 48.)

živa vatra (živahan; vatren; okretan)

**Još odsedlaj devet vrsnih konja- mali konji, al su vatra živa.**  
(Priče iz davnine, str. 113.)

živjeti u lasti i slasti (živjeti u obilju)

**Bijaše pak odlučio Palunko da imade po svijetu bogatih župana i gavana silnika što žive u slasti i lasti, u zlatu i raskoši.**

(*Priče iz davnine*, str. 39.)

žut kao limun (vrlo žut)

... *veliki pijevac, potpuni bijela perja, žarkocrvene kreste, a kao limun žutih nogu.*  
(*Jaša Dalmatin*, str. 113.)

-----

UDK 821.163.42.09

81.373.7

Expert Paper

Received on: 21.04.2008.

**Svetlana Filaković \***

## **PHRASEOLOGY IN IVANA BRLIĆ-MAŽURANIĆ'S OPUS**

**Summary:** *The paper focuses on the phraseology of the early 20th century, used by Ivana Brlić-Mažuranić in her most famous prose works. Phraseology is observed from two perspectives – as a linguistic discipline that studies phraseological units, and as a particular manner of expression unique to the author herself. We have analyzed the structural and semantic aspects of phraseological units, and concluded that her phraseology belongs to conversational style.*

**Key words:** *Ivana Brlić-Mažuranić, phraseology, phraseological unit, conversational style*

---

\* Svetlana Filaković, prof. hrvatskog jezika i književnosti